

Els arxius en línia de l'Arxiu Nacional de Catalunya: una eina per a la docència de la història del dret català

Daniel Vallès Muñío, Elisabet Velo Fabregat i Mireia Grañén Galera*

1. Arxius i documents

És raonable pensar que des que l'ésser humà va inventar l'escriptura, igualment va pensar a conservar el lloc on havia escrit el seu missatge. Aquest desig de conservació va en part implícit a l'escriptura: escrivim per fixar una part de la realitat i així conservar-la.

Per això, l'escriptura suposa una valoració prèvia del missatge que creiem prou important per ser fixat en un suport físic. La valoració positiva del missatge que fa l'autor és tant endògena com exògena; l'autor creu que el missatge és important per a ell, cosa que el porta a escriure'l i fixar-lo; però aquest mateix autor fa una valoració del missatge per a tercers, assumint que el missatge també serà valuós per als altres, i torna a entendre necessària la seva fixació.

Ens crida aquest segon exercici valoratiu del missatge; porta implícites dues idees: la idea de la cura o preocupació respecte del tercer; l'autor creu que, en certa manera, és positiu que el tercer conegui el missatge i el fixa. En segon lloc (i potser viceversa), l'autor és fins a cert punt egoista i contempla la idea de posteritat mitjançant la fixació física del missatge. Valora tant el seu missatge que la fixació d'aquest permetrà ser conegut i valorat pels humans que vindran darrere seu. L'ego sempre l'ego.

Però el document també pot portar intrínseca una característica rellevant: la mobilitat potencial. El document (i el vostre missatge) pot ser desplaçat d'un lloc a un al-

tre, d'un posseïdor a un altre. De fet, la mera tinença del document podia suposar la titularitat d'un bé per part del posseïdor.

A més, el temps afecta tot: *nemini parco*. I els documents no en són cap excepció. No hi ha cap document que duri per sempre. De fet, al contrari. La mateixa característica de mobilitat del document fàcilment pot incrementar la probabilitat que porti a perdre. També ho seria el material en què està fet el mateix document.

Que el document sigui perible obliga al fet que autor o posseïdor es plantegin la necessitat de la seva conservació. I aquí trobem una altra valoració subjectiva del document i del seu missatge: val la pena conservar el document i amb ell, el missatge? Com s'ha de valorar si s'ha de conservar o no un document? Quins criteris objectius caldria establir que valorar la conservació de qualsevol tipus de document?

En aquest moment és on neixen els arxius, com a conjunt de documents la destinació dels quals sigui la seva consulta, però també la seva conservació. Després vindria el desenvolupament de l'arxivística.

De fet, un dels primers arxius va ser el de la ciutat de Hatzor, al regne bíblic de Canaan, cap a l'any 3.000 aC¹. I per això, a l'antiga Grècia, que a més va servir per designar l'arxiu (*arkhé*: antic), i a Roma. No cal obviar la relació entre el desenvolupament jurídic administratiu d'una societat i la necessitat de conservar els documents i el naixement dels arxius del mateix estat.

Un altre punt de vista. A més de la mera conservació física, la tasca dels arxius ha servit per construir part de la història, sobretot política², de les civilitzacions.

Però a pesar de la seva importància, la ciutadania no coneix bé què són els arxius i per a què serveixen. Els arxius són vistos com a institucions a les quals només acudeixen els investigadors, a diferència de les biblioteques i els museus. Els arxius no són presents a la vida quotidiana de la gent³.

Els autors d'aquest treball som usuaris assidus i entusiastes del fitxer. Passem hores, moltes hores, 'tocant paper' per després analitzar-ho i explicar-ho. Per això, aquesta realitat, és a dir, la llunyania de la ciutadania respecte a l'arxiu i els arxivers i arxivistes ens resulta alhora sorprenent i inquietant.

El primer, perquè l'arxiu suposa una acumulació ingent de potencial coneixement, que qualsevol amb una mínima curiositat intel·lectual hauria de saber apreciar. No fer-ho, sorprèn. La nostra inquietud deriva del fet que aquest coneixement no s'aprofita pel públic en general, cosa que redunda en una menor capacitat històrica i crítica de la ciutadania. I això és car i perillós, a llarg termini.

2. L'evolució de la docència de la història del dret català

La història del dret és una disciplina troncal i bàsica als estudis jurídics. Entre altres coses, ens ajuda a conèixer d'on venim i poder plantejar millores cap a on anem. A més, és essencialment transversal: podem explicar la història del dret des de molts angles i ajudant-nos de moltes altres disciplines.

Com tot, la docència de la història del dret ha evolucionat. Trobem recents aportacions a la docència a partir de les noves tecnologies, de determinades aplicacions informàtiques, o fins i tot s'ha pensat, i bé, sobre la situació actual del temari i del contingut essencial de l'assignatura troncal d'història del dret⁵. La nostra disciplina, lluny d'estar anquilosada, manté el vigor de bon debat acadèmic.

Però tampoc no podem negar que la classe magistral segueix sent una de les eines i metodologies docents més utilitzades per explicar història del dret.

3. El nou model docent de la Facultat de Dret de la UAB

Des del curs 2017-2018, membres de la Facultat de Dret de la UAB van estar treballant per elaborar un Nou Model Docent (NMD), aprovat durant el confinament i iniciat la seva pràctica el curs 2020-2021.

De totes les característiques d'aquest NMD, volem destacar que a les assignatures troncal com és història del dret, la docència es divideix en dues parts, una teòrica, amb tot el grup d'alumnes junts; i un altre de pràctica, en què el grup es divideix en 3 subgrups, amb els seus respectius docents.

I va ser quan vam haver d'adaptar la docència d'història del dret a tot un semestre de classes pràctiques. Sincerament, per als docents que escrivim aquest capítol no va ser fàcil plantejar-nos el vessant pràctic de l'assignatura. El que hem dit abans: fins a cert punt, ens havíem acostumat a la classe magistral.

4. El retorn a l'Arxiu

Després de cert temps de reflexió, adoptem una metodologia que podríem anomenar 'híbrida'. A la classe teòrica, mantenim la classe magistral. Pensem que és una bona eina de transmissió del coneixement, que des de fa poc està sent, en part, criticada en excés.

A les sessions de pràctiques hem volgut aportar alguna cosa que els arxius deixin de ser tan desconeguts. Encara que això només afecti els nostres alumnes d'història del dret, haurà valgut la pena.

4.1. Documents de fitxer en línia

La nostra proposta parteix d'una premissa: assumim que els nostres estudiants no podran conèixer tots els conceptes jurídics durant el pas pel grau universitari de dret. És objectivament impossible explicar bé la totalitat de l'ordenament jurídic.

A més, des del punt de vista d'història del dret, tot i que és un temari especialment dens, no podem explicar al detall tot l'esdevenir històric jurídic.

Com ampliar el coneixement dels nostres estudiants? Vam veure que una solució eficient i estimulante seria acudir a l'arxiu i treballar amb documents custodiats. Però quin arxiu escollir.

La veritat és que l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC) és a mitja hora en transport públic i es va convertir en la nostra opció principal.

Però el que veritablement ens va confirmar la nostra elecció per l'ANC va ser el seu aplicatiu *online*, anomenat 'Arxius en línia'⁶.

Segons diu el mateix, aquest *link* obre el portal des de es poden consultar els fons, documents i objectes digitals que es conserven als arxius de tot Catalunya, des del mateix ANC fins a la Xarxa d'Arxius Comarcals, passant per arxius municipals i privats.

A través d'aquest portal podem accedir a 116 fitxers, amb 7.276 fonts textuais, amb 872.673 unitats d'instal·lació. A més, es poden veure en línia 12.075.323 objectes digitalitzats. L'aplicatiu en línia va rebre 206.802 visites i 272.697 consultes durant el 2023. Aquell any, el dipòsit digital de l'ANC comptava amb 13.894.616 fitxers i una magnitud de 109 terabytes. Cal tenir en compte que la digitalització de documents per ser pujats a 'Arxius en línia' està externalitzat a través d'un concurs públic de digitalització. Però l'aplicatiu està gestionat per 2 persones a l'ANC i altres 2 a la 'xarxa d'arxius comarcals'. Així, tots els documents digitalitzats tenen la mateixa qualitat visual i s'explica els mateixos elements de cadascun⁷.

Els docents de l'assignatura ens vam proposar que els estudiants poguessin adquirir coneixements jurídics que, de ben segur, no podrien obtenir amb les classes del grau. Però ho volíem aconseguir mitjançant la feina amb documents d'arxiu, això sí, que estiguessin digitalitzats i accessibles en obert. Això és requisit *sine qua non* perquè els estudiants poguessin treballar aquests documents a classe, amb els ordinadors portàtils o els telèfons intel·ligents.

Per això, cada curs els docents hem seleccionat un conjunt de documents de l'ANC digitalitzats. Vegem els escollits en els dos darrers cursos:

Curs	Document	Any del document
2022-2023	Capítols matrimonials atorgats per Félix Arquer, ciutadà honrat de Barcelona i Paula Antoni Joan, donzella de Sant Martí d'Arenys.	1735
	"Speculus o llibre de successions, lloguers i notes de la Casa de Desvalls" / Francesc Desvalls i Alegre	1770
	Testament atorgat per Pere Arquer, pagès del veïnat de Goscons, parròquia de Sant Martí d'Arenys, fill d'Antoni Arquer i Magdalena	1648
	El síndic i universitat de Reus contra Jaume Guardiola, pagès de l'Aleixar, i altres de la mateixa vila	1792
	Exemplar provisional del projecte de regulació dels censos, rabassa morta i terratge, a Catalunya de l'Oficina d'Estudis Jurídics i Projecte de Llei per a la regulació i redempció dels censos a Catalunya de l'Associació de Censataris	1923
	Exposició d'Abdó Terrades a les Corts Constitucionals de la Nació	1855
	Establiment a rabassa morta atorgat per Miquel Planas i Soler a favor de Jaume Rifà i Manent, d'una peça de terra part plantada de vinya i part herma, situada en el paratge nomenat la Blanca o Ortells	1851
	Secretaria de Relacions Exteriors. Reclamacions i sol·licituds d'informació del consolat de EUA sobre actuacions i disposicions que afecten els drets dels seus súbdits i els interessos generals del seu país	1936-1938
	Expedient sobre el plet iniciat pels fets d'octubre de 1934: procés davant del Tribunal de Garanties Constitucionals, arran de la querella interposada pel Govern de la República contra el Govern de la Generalitat de Catalunya (volum 1/3).	1934
2023-2024	Procediment de desnonament instat per Manuel Clusellas, sastre de Barcelona, contra Antoni de València domiciliat a Barcelona	1785
	Lluïció atorgada per Josep Paucot, prevere de Sant Martí d'Arenys, a favor de Magdalena Arquer, vídua de Jaume Arquer, ciutadà honrat de Barcelona, del preu d'un censal de 50 lliures i pensió i en virtut de Reial Pragmàtica d'1 lliura, 10 sous	1788
	Coloma Conangla i Dalmases. Còpia dels capítols matrimonials amb José Miguel i Valls.	1763-1791
	Comunicat del Sindicat de Rec de la Comunitat de Regants Riberencs del Noguera Pallaresa en la Conca de Tremp denunciant els incompliments de contracte de la companyia Barcelona Traction, Light and Power, coneguda com la Canadenca	1921
	Venda a carta de gràcia atorgada pel dr. Maties Arquer a favor de Josep Colomer, bracer, del dret de rabassa morta i percepció de parts de fruites de cinc una d'una peça de terra situada en el lloc de Goscons	1844
	Correspondència adreçada al Servei de Defensa del Patrimoni Artístic Nacional sobre la localització de les obres propietat de la Junta de Museus desaparegudes durant la Guerra Civil	1944
	Francesc Cambó. Donacions i llegats testamentaris	1945
	Expedients de la Junta Provincial del Patronat de Protecció de la Dona de Barcelona.	1944
	Expedient d'informació de les platges i els banys de la Barceloneta	
	Exemplar provisional del projecte de regulació dels censos, rabassa morta i terratge, a Catalunya de l'Oficina d'Estudis Jurídics i Projecte de Llei per a la regulació i redempció dels censos a Catalunya de l'Associació de Censataris	1923

El primer que cal destacar d'aquestes seleccions de documents és que es va intentar evitar documents anteriors al 1700. Això obeeix al fet que els nostres alumnes no tenen formació en paleografia. No busquem que inverteixin temps intentant desxifrar paraules i símbols de paleografia; han de transcriure el text, però sobretot ho han d'entendre.

En segon lloc, requisit bàsic de la nostra selecció va ser que els documents estiguessin tots digitalitzats i, per tant, disponibles en línia. Tot perquè la nostra intenció és que els alumnes treballin aquests documents a les sessions pràctiques.

I en tercer criteri era que els documents estiguessin físicament disponibles a l'ANC, on acudiríem a l'inici del curs.

La veritat és que l'aplicatiu del cercador d'arxius en línia és realment útil per complir aquests criteris. Assenyalarem les opcions de l'aplicatiu que ens van permetre seleccionar correctament els documents.

L'apartat de 'Dates extremes' resulta obvi: seleccionem les dates entre les quals volem que es trobi el document.

The screenshot shows the 'Arxius en línia' (Online Archives) website. The top navigation bar includes 'Búsqueda básica', 'Búsqueda avanzada' (highlighted), 'Novedades', 'Mi dossier', and 'Preguntas frecuentes'. Below the navigation bar, the breadcrumb 'Arxius en línia > Búsqueda avanzada' is visible. The main heading is 'Búsqueda avanzada'. The search form includes the following fields and options:

- Tipo de búsqueda:** Two radio buttons: 'Obtener unidades documentales' (selected) and 'Obtener fondos'.
- Búsqueda:** A text input field.
- Omite:** A text input field.
- Buscar en:** Two checked checkboxes: 'Título' and 'Descripción'.
- Fechas extremas:** 'Desde:' and 'Hasta:' text input fields, both containing 'AAAA'. To the right, two radio buttons: 'Años' (selected) and 'Fecha Concreta'.
- Mostrar:** A dropdown menu with 'Todos' selected.
- Fechas publicación:** 'Desde:' and 'Hasta:' text input fields, both containing 'DD/MM/AAAA'.
- Tipo de fondo:** A dropdown menu with 'Todos' selected.
- Centro:** A dropdown menu.
- Tipo de Archivo:** A dropdown menu with 'Todos' selected.
- Nombre del fondo:** A text input field with the placeholder 'Escribir mínimo 3 caracteres'.

The image shows a search interface with the following elements:

- Fechas extremas:** Includes 'Desde:' and 'Hasta:' text boxes, both containing 'AAAA'. To the right are two radio buttons: 'Años' (selected) and 'Fecha Concreta'.
- Mostrar:** A dropdown menu with 'Todos' selected.
- Fechas publicación:** A label for the publication date filter.
- Tipo de fondo:** A label for the document type filter.
- Dropdown menu options:** Below the 'Mostrar' dropdown, there are three visible options: 'Todos' (highlighted in red), 'Documentos con objeto digital asociado', and 'Documentos sin objeto digital asociado'.

En aquest punt hem de seleccionar dates en què, com hem apuntat més amunt, es van confeccionar documents que no tinguin una tipografia especialment complexa que obligui l'estudiant a conèixer els elements de la paleografia.

La pestanya anomenada 'Mostrar' és molt rellevant. Ens permet escollir entre 'documents amb objecte digital associat' o 'documents sense objecte digital associat'. Per a la nostra proposta docent és imprescindible escollir els documents amb objecte digital associat, és a dir, els que, a més de catalogats, han estat digitalitzats i estan disponibles en obert.

A partir del 'joc' amb aquests dos apartats ('Dates extremes' i 'Documents amb objecte digital associat') obtindrem un resultat més o menys ampli. D'aquest, cal triar els documents que creguem més interessants.

De la mateixa manera, utilitzem la pestanya "Cerca" per filtrar documents en funció d'una temàtica, un personatge històric, etc. El curs 2023-2024, per exemple, busquem documents sobre l'empresa Barcelona Traction Light & Power perquè els estudiants poguessin conèixer i explicar el procés jurídic històric d'aquesta empresa durant la primera meitat del segle XX.

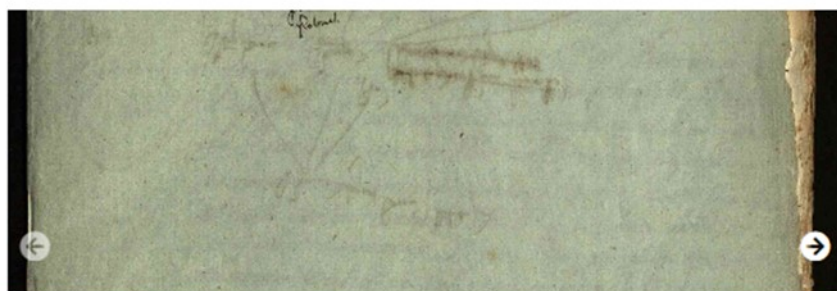
Un cop cribem els documents a treballar, els docents els pengem en obert al Campus Virtual a l'inici del semestre perquè els alumnes els puguin consultar des del primer dia de curs. De fet, el primer dia de classe pràctica els alumnes s'agrupen lliurement en 3 o 4 estudiants i es realitza un sorteig al cada grup ha d'estudiar un dels 9 documents escollits pels docents.

Un element molt important és la feina que els mateixos arxivers han fet a l'hora de catalogar els documents. Això es demostra en la descripció d'aquest, que ajuda i molt tant docents com estudiants a situar el document escollit.

Vegem-ne un exemple: hem escollit la paraula "rabassa morta" a l'apartat de "Cerca", les "dates externes" des del 1790 fins al 2024. I el primer document obtingut és el següent:

Concessió d'Antoni Sadurní de l'Espluga d'una peça de terra per a plantar vinya a rabassa morta, en el terme de Begues, a favor d'Antoni Martí per un període de tres anys, davant Jaume Mullaol, notari de Vilafranca del Penedès.

Imágenes

Per si baixem el cursor cap avall podrem veure la descripció que els arxivers i les arxivers van fer en el moment de catalogar el document:

Código objeto digital: 230.0001

Fecha publicación: 08/11/2023

Descripción: Unitat documental 230, imatge 1 de 10

Centro: Arxiu Comarcal del Baix Llobregat

Nombre del fondo: Can Sadurní

Código de referencia del fondo: ACBL51-7

Nivel del cuadro de clasificación: Documentació probatòria i constitutiva de propietat

Tipo de fondo: Patrimonials i Familiars

Tipo de documento: Textuales

Nivel de descripción: Unitat documental simple

Código de referencia: ACBL51-7-T2-230

Título formal: Concessió d'Antoni Sadurní de l'Espluga d'una peça de terra per a plantar vinya a rabassa morta, en el terme de Begues, a favor d'Antoni Martí per un període de tres anys, davant Jaume Mullaol, notari de Vilafranca del Penedès.

Descripción: Inclou també dues cartes certificant les possessions de la família Sadurní. Vilafranca del Penedès, Sant Feliu de Llobregat.- Manuscrit.- Original.- 3 documents.- 4 fulls.

Cronología: 1754-1851

Observaciones: [DESCRIPTORS ONOMÀSTICS]: Sadurní de l'Espluga, Antoni/ Martí, Antoni/ Font, Pere/ Figuera, Josep de la/ Figuera, Pau de la/ Solans, Antoni/ Coral, Jaume/ Molina, Josep Maria de/ Casas, Pau/ Romagosa de Sanpons, Jaume/ Romagosa de Sanpons, Miquel./

[DESCRIPTORS ENTITATS]: Marquesat de Moja./

[DESCRIPTORS GEOGRÀFICS]: Begues/ Vilafranca del Penedès/ Molins de Rei/ Sant Martí Sarroca/ Hospitalet de Llobregat/ Sant Feliu de Llobregat/ Barcelona./

[LLENGUA]: Llatí i Castellà./

[OBSERVACIONS]: Conservació: taques fongs./

Condiciones de acceso: libre

Fecha de publicación: 08/11/2023

▼ FONS: Can Sadurní

▼ ADMINISTRACIÓ PATRIMONIAL, COMPTABLE I FISCAL

▼ Explotació de drets patrimonials

Documentació probatòria i constitutiva de propietat (114)

Com veiem, a la descripció podem ja tenir una bona idea del contingut del document: pe., que és un contracte de rabassa morta sobre una peça de terra situada al municipi de Begues (Garraf), davant del Notari de Vilafranca del Penedès.

4.2. L'Arxiu Nacional de Catalunya *in situ*

Una de les primeres activitats de les classes pràctiques és la visita a l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC). Cadascun dels tres grups de pràctiques (d'uns 30 alumnes cadascun) visita l'ANC en setmanes diferents però consecutives.

A l'ANC ens atenen arxivers responsables de la difusió de la institució. Durant una hora i mitja, cosa que dura la sessió de pràctiques, els arxivers expliquen la funció de l'arxiu, les seves instal·lacions, quin contingut documental té, com reben i custodien els documents, el departament de restauració i conservació, etc. Fins i tot expliquen les problemàtiques arxivístiques recents.

La visita finalitza amb l'exhibició física dels documents seleccionats per a aquest curs. Així, els petits grups d'alumnes ja poden veure i (més sovint) tocar el document que li ha estat assignat al sorteig. Veuen que el document és real, no només una imatge escanejada. Amb això, els docents volem que els alumnes entenguin que, si el document és real, la història jurídica que atresora aquest és igualment real; que la història del dret que els expliquem ha estat i és real.

Tot i així, per als cursos 2022-2023 i 2023-2024 preparam una enquesta per als alumnes sobre la visita a l'ANC. Els resultats són els que segueixen:

Pregunta	2022-2023			2023-2024		
	Sí	No	Gràfics	Si	No	Gràfics
¿Había visitado el ANC antes de estudiar en la UAB?	2	45		3	60	
¿Cree que la visita fue interesante?	39	8		51	12	
¿Cree que la duración de la visita fue suficiente?	33	14		58	5	

¿Cree que se debería mantener la visita al ANC como actividad del seminario de Historia del Derecho?	42	5		53	10	
¿Cree positivo utilizar el aplicativo del ANC para trabajar documentos online?	43	4		51	12	
Valore de 0 a 10 la visita al ANC (media)	7.05			6.46		

Veiem com la gran majoria dels alumnes no havia anat a l'ANC abans de la nostra visita, cosa que implica que s'ha aconseguit l'objectiu d'apropar l'arxiu als alumnes. Com a conclusió a les respostes donades pels alumnes de dos cursos sobre la mateixa dinàmica docent, creiem que aquesta ha estat positiva per al seu aprenentatge.

4.3. L'anàlisi dels documents

El primer pas que han de fer és el de transcriure el contingut del document. En alguns casos, serà més fàcil que en altres. Els docents acompanyem els grups d'alumnes en aquesta transcripció, assenyalant o solucionant els dubtes sobre paleografia que eventualment puguin trobar, ja que, com hem indicat al principi, s'han intentat evitar documents que continguin aquest tipus d'escriptura.

La veritat és que l'evolució dels grups en la tasca de transcripció és molt positiva. Veuen que, amb temps i esforç, són capaços d'entendre el contingut d'un document de fa més de 300 anys.

A mesura que van transcrivint el document, han d'identificar els conceptes jurídics que van apareixent, encara que en desconeguin el significat. Els demanem que confeccionin un glossari de tots els termes jurídics que hi trobin.

Per completar el glossari, us indiquem el web⁸ del 'Diccionari Jurídic Català' de l'Institut d'Estudis Catalans, on poden obtenir el resultat de cada concepte jurídic del glossari.

DICIONARI JURÍDIC				
 	CERCA PER: Entrada	IDIOMA: Català	ÀREA TEMÀTICA: Totes les àrees	MOT, FRAGMENT DE MOT O SINTAGMA A CERCAR
	ÀMBIT TERRITORIAL: Tots els àmbits territorials		LLENGÜES D'ORIGEN: Totes les llengües	Que coincideixi
INTRODUCCIÓ	AUTORS	ÀREES TEMÀTIQUES	BIBLIOGRAFIA	ABREVIACIONS
				
ASSOCIEU-VOS A LA SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS JURÍDICS				
Esteu consultant el DICIONARI JURÍDIC que la Societat Catalana d'Estudis Jurídics (SCEJ) actualitza com a servei públic i gratuït, i que està especialment destinat als estudiants i als professionals del dret.				
Aquesta és una de les nostres activitats, a més de l'edició de diverses publicacions anuals que posem a l'abast dels socis i del públic en general, amb la col·laboració i el suport de les institucions.				

Indiquem als alumnes que utilitzin la pestanya 'Mot, fragment de mot o sintagma a cercar'. Així, si indiquem *rabassa morta* obtenim una explicació més que notable del concepte i de la seva història:

DICIONARI JURÍDIC				
CERCA PER: Entrada	IDIOMA: Català	ÀREA TEMÀTICA: Totes les àrees	MOT, FRAGMENT DE MOT O SINTAGMA A CERCAR rabassa morta	
ÀMBIT TERRITORIAL: Tots els àmbits territorials		LLENGÜES D'ORIGEN: Totes les llengües	Que coincideixi	
ÀREES TEMÀTIQUES	BIBLIOGRAFIA	ABREVIACIONS	EDICIÓ EN LÍNIA	AJUT
rabassa morta¹ c. nom. f. HISTÒRIA DEL DRET Catalunya Disposició testamentària per la qual es designava un o més substituïts de la persona que heretava en unes circumstàncies determinades. D'acord amb el dret comú, a Catalunya el testador podia instituir hereus successivament de diverses maneres: en forma de fideïcomís universal o substitució fideïcomissària, substitució vulgar, substitució pupil·lar i substitució quasipupil·lar o exemplar. Per tant, els hereus substituïts estaven condicionats a les circumstàncies de cada cas. 1) SUBSTITUCIÓ FIDEÏCOMISSÀRIA. Un cop nomenat un fideïcomís universal, l'hereu fiduciari designat podia tenir substituïts ordenats pel testador fins que l'herència es lliurés a l'hereu definitiu. Això era així si el primer instituït no arribava a adquirir l'herència o hi renunciava. Segons Justinià, es podien designar fins a quatre substituïts. Una modalitat d'aquesta substitució fideïcomissària era l'anomenada <i>substitució de residu</i>, la característica principal de la qual era que hi desapareixien les notes típiques del fideïcomís normal —el deure de guardar els béns fideïcomesos i la prohibició de disposar-ne. Aquesta institució ja existent en el dret romà fou admesa pel dret català, i d'aquesta manera el fiduciari de residu podia disposar dels béns fideïcomesos per actes entre vius, normalment a títol onerós, i estava obligat a transmetre al fideïcomissari el que restés o quedés dels béns fideïcomesos. Tradicionalment es distingeixen dues classes d'aquest fideïcomís de residu: a) de <i>si quid supererit</i> ('si resta quelcom'), en què el fiduciari podia disposar de tots els béns fideïcomesos per actes entre vius, i passar al fideïcomissari el que en pogués quedar, i b) de <i>eo quod supererit</i> ('d'allò que ha de quedar'), en què s'havia de reservar la quarta part dels béns fideïcomesos. 2) SUBSTITUCIÓ VULGAR. El dret comú autoritzava el testador a designar diferents hereus successius en cas que el primer designat no arribés a ser efectivament hereu. D'aquesta manera, el causant perseguia que la seva herència no quedés vacant o impedir que s'obris la successió intestada, si temia que el primer hereu instituït no l'acceptés o que no ho pogués fer, o morís abans d'adquirir la capacitat per a testar o morís abans que el mateix causant sense deixar descendència. A Catalunya aquesta institució es practicava molt habitualment. 3) SUBSTITUCIÓ PUPIL·LAR. Consistia en el nomenament d'hereu a favor d'un fill concebut i no-nascut o ja nascut però impúber que feien els pares en cas que aquell (que havia de ser l'hereu de la casa) morís sense haver arribat a l'edat necessària per a poder testar (els dotze anys en la dona i els catorze en l'home). Ara bé, en aquest cas el pare instituïa un substituït per rebre la seva herència i també la del seu fill. Aquest tipus de substitució també era molt freqüent a Catalunya. 4) SUBSTITUCIÓ EXEMPLAR O QUASIPUPIL·LAR. Era una forma de substitució configurada a exemple de la pupil·lar (<i>ad exemplum pupillaris substitutionis</i>) que Justinià va regular. Era la substitució que ordenava un ascendent respecte del seu descendent hereu o legítimari que tenia incapacitat mental, encara que fos púber o major d'edat. Aquesta substitució comprenia els béns del testador i els de l'incapaç, si aquest no havia atorgat testament ni heretament universal en algun moment de lucidesa. Per a ser vàlida requeria que la incapacitat mental hagués estat reconeguda judicialment, s'havia de fer a favor de descendents de l'incapaç o del mateix testador i a falta d'uns descendents o altres es podia fer a favor d'altri que fos capaç de succeir (l'elecció era lliure). La substitució quedava sense efecte si cessava la incapacitat i si l'incapaç moria abans que el testador. es substitució hereditària				

Amb això, també informem els alumnes d'una eina molt útil per a la seva vida professional, com és el diccionari jurídic català.

Per avançar amb l'activitat i el treball amb els documents, els docents confeccionem un conjunt d'ítems per orientar els grups d'alumnes. Els ítems proposats són els següents:

Propuesta de ítems a desarrollar en el trabajo sobre los textos del ANC.

- a) ¿Qué dice el documento? ¿De qué habla? ¿Cómo lo dice?
 - a. Descripción/transcripción de lo que dice el documento y del documento mismo:
 - b. ¿En qué idioma está escrito?
 - c. Elementos lingüístico 'peculiares', extraño a destacar (sintaxis, palabras antiguas, etc.).
 - d. Registro lingüístico empleado.
 - e. Impresión del documento: escrito a mano, con imprenta, etc.
 - f. Tipografía empleada (en su caso).
 - g. Estructura del documento (introducción, cabecera, cuerpo del documento, final, *signum*, etc.).
- b) Contexto histórico-jurídico del documento:
 - a. Datación, época.
 - b. Lugar de emisión del documento.
 - c. ¿Qué ocurre en esta época, en ese lugar concreto?
 - i. Contexto político.
 - ii. Contexto jurídico.
- c) Descripción del negocio/s jurídico/s que aparecen en el documento.
 - a. Partes del negocio.
 - b. Efectos jurídicos del negocio, derechos y obligaciones derivadas del negocio jurídico, etc.
 - c. Conceptos jurídicos 'nuevos' que aparecen en el documento, identificación, descripción, etc.
- d) La perspectiva de género del documento.
 - a. ¿Qué visión de la mujer se desprende del documento?
 - b. ¿Qué participación tiene la mujer en el documento?
 - c. Conclusiones sobre la participación de la mujer en el contexto histórico-jurídico de la época.
- e) TIC/app a elegir para dar a conocer la investigación sobre el documento.
 - a. ¿Qué TIC/app se escogerá? ¿Por qué? ¿Características de la TIC/app escogida?
 - b. Público/target de la exposición de la investigación con la TIC/app escogida?
 - c. ¿Características de los mensajes a emitir? ¿Breves/largos, visuales, vídeos, etc.?
 - d. ¿Guionización/improvisación de los mensajes a emitir vía TIC/app escogida?
 - e. ¿Objetivo de la emisión de los mensajes? ¿Divulgación, investigación, dinamización del conocimiento, etc.?

A partir d'aquests ítems, cada grup d'alumnes ha de treballar el seu text, amb l'objectiu final de realitzar una presentació a la resta de la classe al final de semestre. Els docents deixem total llibertat expositiva; l'única cosa imprescindible és que s'expliqui el contingut jurídic del document, de manera que la resta dels alumnes puguin aprendre els nous conceptes jurídics que apareixen al document treballat.

Cal destacar el punt e): els grups d'alumnes poden triar fins i tot una presentació mitjançant aplicacions diferents de power point. De fet, el curs 2022-2023 els grups van realitzar presentacions mitjançant diverses aplicacions. Per exemple, van explicar el document d'Abdó Terrades mitjançant un fil de Twitter⁹, mitjançant una representació teatralitzada i gravada en vídeo del testament de Pere Arquer¹⁰ o a través de presentacions amb Prezi del projecte normatiu de la Mancomunitat sobre la rabassa morta¹¹.

La veritat és que a les presentacions els alumnes van poder desenvolupar la seva creativitat, tenint en compte que la finalitat última era que la resta dels companys i companyes coneguessin els conceptes jurídics que havien trobat en el text que els va tocar treballar.

Els docents vam poder comprovar com, si deixem que els alumnes tinguin llibertat per exposar la feina, ells estan molt més motivats i el resultat de l'aprenentatge és molt millor.

5. Conclusions

L'arxiu i el seu ús ha de tornar a la ciutadania. A més, els documents conservats serveixen per explicar la història d'un país i de la seva gent, però igualment la història del dret. Amb la proposta descrita a les pàgines anteriors hem aconseguit, sembla, posar en valor l'ANC per als alumnes d'història del dret de la UAB.

A més, l'ús del cercador de documents en línia ens ha permès seleccionar els documents més interessants per a la docència i per a l'aprenentatge autònom dels estudiants. Han pogut tocar i veure els documents. I el treball a classe l'han pogut acabar gràcies a l'accés en obert dels documents seleccionats.

A això cal afegir l'ús reiterat del Diccionari Jurídic Català, eina de l'Institut d'Estudis Catalans, que també ha de servir en el futur perquè els estudiants llegeixin bones definicions dels conceptes jurídics que es vagin trobant.

L'ús dels recursos en línia de l'Arxiu Nacional de Catalunya serveix i molt per a l'aprenentatge de la història del dret. Els alumnes així ho han entès.

* Daniel Vallès Muñío és professor titular d'Universitat d'Història del Dret i de les Institucions; Elisabet Velo i Fabregat és professora lectora d'Història del Dret i de les Institucions; i Mireia Grañén i Galera és professora substituta d'Història del Dret i de les Institucions; tots tres a la Facultat de Dret de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Notes

¹ DÍAZ RODRÍGUEZ, María del Rosario: *Los archivos y la Archivística a través de la historia*, a Bibliotecas. Anales de Investigación, vol. V, 2009, pp. 45-52.

² És sabut que des de la irrupció dels *Anales* i de la història social, la investigació i divulgació històrica ha pendulat cap a la història de les classes subalternes i d'altres minories, fins aleshores ignorades pel positivisme històric. Al respecte, una bona i breu explicació a AURELL, Jaume. *La escritura de la memoria. De los positivismos a los postmodernismos*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2 edició, 2017. Tampoc no hem d'oblidar la funció de la història oral per acabar d'explicar la història i el desenvolupament d'arxius sonors, en què es relativitza la relació entre escriptura i document. Aquestes reflexions cauen fora del centre de la feina.

³ WOLFF, Sharon., *People at the Stacks: 'The Archivist' Character in Fiction, a Disclosure: a journal of social theory*, vol. 27, 2018, p. 127. Interessant sobre això és el llibre ALBERCH i FUGUERAS, Ramon; PONZE ALMEIDA, Rocío. *Archivos y archiveros en la literatura y el cine*, Ediciones Trea, Gijón, 2021.

⁴ PÉREZ JUAN, José Antonio. MORENO TEJADA, Sara.: "Historia interactiva: la docencia online de la historia del derecho", a *Revista de Innovación y Buenas Prácticas Docentes*, núm. 10, vol. 2, pàg. 1-12, que proposen la confecció d'un llibre interactiu per a la docència de la disciplina.

⁵ MARTÍN MARTÍN, Sebastià. "La historia jurídica como materia de docència", a *Anuario de Historia del Derecho Español*, volum XCIII, 2003, pàgines 633-703.

⁶ <https://arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/#/cercabasica/prop> visitat al març de 2024.

⁷ Volem agrair expressament al Dr. Miquel Pérez Latre i a tot el departament de difusió de l'ANC la remissió de tota la informació sol·licitada i la seva amabilitat i paciència a les visites amb els estudiants.

⁸ <https://cit.iec.cat/DJC/default.asp?opcio=1> visitat al març de 2024.

⁹ <https://twitter.com/AbdonTerra85499> visitat al març de 2024.

¹⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=o7bax54-LxA> visitat al març de 2024.

¹¹ <https://prezi.com/view/Yeh4G29TzZGrLhtleWdo/> visitat al març de 2024.

Bibliografia

ALBERCH i FUGUERAS, Ramon; PONCE ALMEIDA, Rocío: *Archivos y archiveros en la literatura y el cine*, Ediciones Trea, Gijón, 2021.

AURELL, Jaume: *La escritura de la memoria. De los positivismos a los postmodernismos*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2 edició, 2017.

DÍAZ RODRÍGUEZ, María del Rosario: *Los archivos y la Archivística a través de la historia*, en Bibliotecas. Anales de Investigación, vol. V, 2009.

MARTÍN MARTÍN, Sebastián: "La historia jurídica como materia de docencia", en *Anuario de Historia del Derecho Español*, tomo XCIII, 2003, pp. 633-703.

PÉREZ JUAN, José Antonio. MORENO TEJADA, Sara: "Historia interactiva: la docencia on-line de la historia del derecho", en *Revista de Innovación y Buenas Prácticas Docentes*, nº 10, vol. 2, pp. 1-12.

WOLFF, Sharon. *People at the Stacks: 'The Archivist' Character in Fiction*, en *Discloure: a journal of social theory*, vol. 27, 2018.